

A SZEDŐ A MUNKÁNÁL.

Az alábbi sorokat fiatal szedőinknek, a tanulóéveiket betöltött ifjaknak és az előhaladott intelligens tanoncoknak írom. Némi útmutatást óhajtok nyújtani fiatal szaktársaimnak azon teendők helyes keresztülvitelére nézve, melyek hivatásukban föladataikat képezik. Jóllehet e czikk kidolgozásánál nem tartottam magamat a megszokott s elcsépelet régi chablonokhoz, mégis új dolgokat nem fognak benne találni szíves olvasóim, sőt nem kétlem, hogy mindazt, a mi itt ki van fejtve, már rég tudják. De mindazonáltal nem vélek fölösleges munkát teljesíteni, ha a szedő fontosabb teendőit fölsorolva, rámutatok az ezen teendők körül fölmerülni szokott szabálytalanságokra és rossz szokásokra. Mert hosszú nyomdász pályámon volt alkalmam tapasztalni, hogy különben jó munkásoknak elismert szedők, egyik-másik rossz szokás vagy némely szabály figyelmen kívül hagyása folytán, számtalanszor kellemetlen helyzetbe jutottak, sőt előmenetelükben is gátolva voltak.

Föl fogom sorolni, a szedőnek föladatai teljesítése közben mit kell tennie s mit nem kell tennie; a szíves olvasók közül pedig kiki, azon tan alapján, hogy: «ismerd meg tenmagadat» — meg fogja találni

a mit magára nézve figyelemre méltónak és követendőnek tart.

A magatartás. Kezdjük meg tehát a munkát. Álljunk a szekrényhez. Már az mindjárt fontos kérdés, hogy miként álljunk a szekrény mellett? Testtartásunk legyen egyenes, mint a katonáé. A lábak a sarkaknál össze, a lábfejek széjjel álljanak. Nem szabad a test súlyát hol az egyik, hol a másik lábra helyezni, még kevésbé oldalt hajolni, vagy az egyik lábat fölemelve, valami kihúzott fiókra vagy más zsámolyfélére helyezni. Mert jöllehet ez pillanatra látszólag könnyebbülést, pihenést enged a testnek, de következményeiben annál rosszabb, mert fárasztóbb. Legkevésbé fárasztó az egyenes testtartás, midőn a test súlya egyformán nehezül a számára rendelt támaszpokra: a lábakra.

A fogás. A betűt a szekrény rekeszeiből kivenni, s helyesen a szedővasba tenni, ezt nevezzük nyomdász-nyelven fogásnak (Griff). Nagyon egyszerű dolog, de a munka előhaladására nézve kiválóan fontos. A szedővasat balkezünkbe fogjuk. Mielőtt a szekrény rekeszébe nyúlunk, szemünknek már eleve rá kell tapadnia arra a betűre, melyet ki akarunk venni, és aztán jobbkezünk mutató- és hüvelykujjával csakis a kiszemelt betűt és nem mást, ragadjuk meg, és pedig a fejénél; útközben, míg a szedővashoz érünk vele, ha netalán nem volna signatúrával fölfelé fordítva — a miről már előbb a kiszemelés alkalmával meggyőződünk — a harmadik, a középső ujj segítségével megfordítjuk a betűt és úgy teszszük a szedővasba, a hol balkezünk hüvelykujja fölemelkedik és átveszi az új jövevényt. Ez eljárás a mily egyszerű, ép oly egyszerűen kell végrehajtani. Testtartásunk, mint fentebb kifejtettük, legyen egyenes,

nyugodt. Nem szabad hajlongani se jobbra, se balra, se előre, se hátra; a jobb kéznek, midőn a betűt a szekrényből a szedővasba viszi, mindig a lehető legrövidebb útat kell megtennie, sem ívet, sem cikk-cakkot nem szabad útközben leírnia, mert mind ez nemcsak fölösleges, hanem időrabló s fölötte fárasztó is. A szedővasat tartó balkéz minden érkező új betű felé egy kissé közeledik, hogy annak útját lehetőleg megrövidítse. Leggyorsabban szed és legkitartóbb a munkában, a ki nyugodtan, egyenes vonalban viszi a betűt rendeltetési helyére. Ámbár fölületes látszatra lassabban megy a munka, de valójában a ki így dolgozik, az mindenkor fáradság nélkül le fogja győzni azt a rossz szokású szedőt, a ki kézzel-lábbal hadonáz, folytonosan izeg-mozog, arcza verejtékével erőlködik, munka végeztével pedig kimerülten keresi föl nyugvóhelyét.

Kézirat-olvasás. Sok szedőnek az a szokása, hogy a kéziratot nagyon apró részletekben, egy-két szavonkint, olvassa és szedi. E szokásnak az a rossz következménye, hogy a szem a kézirat és szekrény közt folyton révedez, a szedő nem képes megérteni a mit szed, s munkája gépiessé és unalmassá válik. Úgy kell a kéziratot olvasni, hogy emlékünkbé vésünk egy egész mondatot, vagy legalább egy mondatrészt, a mennyit elménkben megtartani bírunk, s mi alatt ezt szedjük, szemünket nem kell többé a kéziratra függesztenünk, a mi nagy előny, mert mint föntebb kifejtettük, van a szemnek elég dolga a «fogás»-nál, az egyes betűk szemrevételénél. Azonkívül szükséges a mondatonkint való olvasás, mert különben nem vagyunk képesek a *pontozatokat* kellőkép fölrakni, pedig tudvalevő dolog, hogy ezzel a legtöbb szerző igen pongyolán bánik kéziratában,

de az intelligens szedőtől méltán megkövetelhetjük, hogy a pontozatokat helyesen fölrakni képes legyen. És csak így tudjuk meg is érteni, a mit szedünk, mi által a munka kellemessé és szórakoztatóvá lesz, és távol marad minden kölletlen munka rendes kísé-
rője — az unalom.

De legnagyobb haszna van a szedőnek a mondatonkint való olvasásból azért, mert így nemcsak megérti a mit szed, hanem annak nagy része emlékéhez is tapad, és tekintve, hogy pályánk folyamán mennyi tudományos, tanulságos és hasznos munka megy kezünkön keresztül, *ez a modor önképzésünk és művelődésünknek kiapadhatatlan forrásává lesz.*

Még egy jelentékeny dologra óhajtok itt figyelmeztetni, a mi szintén a kézirat-olvasás fejezete alá tartozik. Egy régi jó szokás kezd már mai napság egészen veszendőbe menni. A *tenakulum* és *divisorium* a mai nemzedék előtt csaknem ismeretlen fogalom. A kézirat-tartó volt az, mely két részből állott. Az egyik részt, a tenakulumot, bele kellett szúrni a szekrény egyik oldal- vagy közép-párkányába, mely így álló oszlopot képezett, a másik rész, a divisorium, egy kétágú csíptető volt, melylyel a kéziratot az oszlopra feltűzték, s a szedő mindig azon sor vagy mondat előtt tartotta mutató gyanánt a divisoriumot, melyet szedett, azt szükség szerint mindig lejjebb-lejjebb tolva. Ma, — daczára annak, hogy e hasznos eszköznek újabb, czélszerűbb válfaját találták föl, melylyel nem kell a szekrényt át meg át szurkálni, hanem a rekeszek közé lehet azt erősíteni és azonkívül minden irányba fordítani — a szedő csak egyszerűen a szekrényre teszi kéziratát, a mi bizony elég bajt okoz neki, midőn vagy a szél lefujja, vagy maga veri le onnan, vagy pedig betűt

kell alóla kivennie stb. effélék. Azért legjobb volna a tenakulumhoz a javított kézirat-tartó alakjában visszatérni, mi a szedést biztosabbá tenné, mivel bizonyosra vehetjük, hogy a «temetések» és «lakodalmak» jelentékenyen megritkúlnának.

A kizárás. A sorok kizárása úgy történik, hogy midőn egy-egy sor megtelt, ha az kelleténél rövidebb, a szavak közé addig rakunk vékony hézagpótlókat, míg a sor a szedővas falai közt megáll, vagy viszont ha a sor végén egy-két betű kiszorul, a szavak közötti zárulékokból annyit cserélünk ki vékonyabb darabokkal, míg a kiszorult betűk a sorban elférnek. A gyakorlott és lelkiismeretes szedő pontos egyformasággal fogja a sorokat kizárni, úgy hogy azok se túlságosan feszesek, se gyöngék ne legyenek, a szóközökbe is egyenlően fog beosztani, és az így dolgozó szedőről nem fogják elmondhatni a napjainkban oly sűrűen fölhangzó panaszt, hogy «nem tud kizárni!» A kizárás időközeit nagyon hasznosan lehet avval kitölteni, hogy a szedett sort szemünkkel átfutjuk s a talált hibáktól megtisztogatjuk. A ki ehhez hozzászokik, az a korrekturánál nagyon sok kellemetlenségtől és idővesztéségtől kiméli meg magát, és azonfölül gondos munkás és korrekt szedő hírébe jut.

A korrektura. A korrektura munkálatánál a lelkiismeretes szedő sok kártól kímélheti meg a nyomdát. Az ár ügyetlen vagy hanyag kezelése, a betűk közt végtelen sok rombolást okoz. Az ár mindig hegyesre legyen köszörülve, s a betűt csak oly helyen kell vele érinteni, a hol annak képét nem érzük. Legjobb azonban, ha arra igyekszünk, hogy az ár hegyét minél ritkábban vegyük igénybe. Természetesen mindenekelőtt az által, hogy már a

szedésnél minél kevesebb hibát ejtsünk, de ha már megvan a hiba, akkor is elkerülhetjük az árat, ha a korigálendő szedést hajóra téve, mérsékelten megáztatjuk, fölbontjuk, a hibákat tartalmazó sorokat a hajó oldalához nyomva kissé fölemeljük és így a hibás betűket újjunkkal nagyon könnyen kivehetjük s a helyes betűkkel pótolhatjuk. Igyekezni kell, a korrektúra alkalmával mindig jó és sértetlen betűket a szedésbe tenni, és óvakodni kell, nehogy javítás helyett még újabb hibákat ejtsünk. Hogy a szedő minden kijelölt hibát gondosan és pontosan megjavítson, a korrektúra után szükségessé váló újra kizárást helyesen eszközölje, az saját érdekében áll.

A revízió. A mit föntebb a korrekturák lelkiismeretes és ovatos keresztülviteléről mondtunk, az fokozottabb mérvben áll a géprevíziókra nézve. Fokozott mérvben, mert a géprevíziót nem lehet a szekrény mellett végezni, hanem a kijelölt betűket és a szükséges zárulékokat gondosan össze kell szedni, mert a gépterem rendszeren jó távol — többnyire egy-két emelettel lejjebb — van a szedőteremtől, s az igen boszantó a szedőre és rendszeren kellemtelen fejtegetésekre ad okot a gépmesterrel és a nyomdavezetőséggel, ha egy-egy elfeledett betűért kell visszafutni a szedőterembe, vagy ha figyelmetlenség vagy bármi ok miatt kelleténél tovább húzódik a revízió. Azonkívül a szedő felelős lévén a pontos revízióért, ennek pongyola végzése anyagilag is érzékeny kárt okozhat neki. Mindenesetre ajánlatos a végzett revízió után az első levonatot bevárnia s abból a revízió pontos elvégzéséről meggyőződést és megnyugvást szereznie.

Az osztás. Osztás előtt a szekrényt a portól és egyéb tisztátalanságoktól meg kell tisztogatni. Az

osztanivaló formát megáztatjuk s mielőtt a markolatot (Griff) fölemeljük, nehányszor gyöngén a deszkához verjük, a mitől a betűk könnyebben válnak szét. Nagyon kárhoztatandó szokása némely szedőnek, hogy túlságosan nagy darabot szokott fölmarkolni, a mitől a keze erejét veszti, és a markolatot gyakran a szekrénybe ejti. Ha a szedő osztás közben egy betűt nem a kellő helyére ejt, úgy igyekeznie kell azt rögtön megtalálni és a helyére tenni. A különféle vastagságú hézagpótlókat külön-külön a saját helyeikre ossza és ne keverje össze egy rekeszbe; e csekély fáradságért busásan kárpótolva lesz a szedésnél, mert az elkülönített spatium-fajták a helyes és szabályos kizárást fölötte megkönnyítik. Osztásra legalkalmasabb idő az este, a munka befejezte előtt, vagy a dél felé járó idő, hogy a betű a munkaszünet alatt megszáradhasson. Ha azonban a szedő kénytelen osztás után azonnal szedéshez fogni, nagyon czélszerű a sűrűbben előforduló betűket és a vékonyabb hézagpótlókat a szekrényből kimarkolni és szárazakkal pótolni. Ha ilyenek nem volnának készletben, úgy az említett betűket előbb, mikor még csak félig van a szekrény, kell kimarkolni, s mire ismét felényire osztatott a szekrény, az előbb kimarkolt anyag már meg van száradva és így kicserélhető.

Az osztásnál előforduló idegen betűket, törtszámokat, jeleket, s mindent a mi nem a tele osztandó szekrénybe való, nem szabad elhányni, hanem a szedővasban vagy a hajón gondosan össze kell gyűjteni, s azután mindent külön a maga helyére rakni.

A tördelés. Kétféle tördelést ismerünk. Az egyik az, midőn lakodalmat vagy temetést kell helyre-

igazítani, vagyis ha kész szedésbe valamely szót vagy mondatot a szedő mulasztása vagy bármi más ok miatt utólag kell bevenni vagy kihagyni. Ekkor azon sortól fogva, melyben az igazítás történik, újra szedővasba kell emelni a szedetet, s mindaddig tördelni, míg a kimenethez érünk. Szedővasba emelés nélkül a tördelés sohasem engedhető meg, mert szabadon, a hajón soha sem lehet pontosan és szabatosan kizárni.

Vannak esetek, midőn a szóközök észrevétlen kibebítése által a temetést a kimenetnél előbb be lehet hozni, vagy megfordított esetben csekély tágítás által a lakodalmat előbb ki lehet meneszteni, de ez csak akkor engedhető meg, ha a tágítás és szükítés észrevétlenül, a szedés elcsúfítása nélkül történhetik.

A másik fajta tördelés az, midőn az előre kiszedett sorokat szabályos, egyforma méretű lapokká és ívekké kell képezni. Ez tulajdonképen a metteur-en-pages (tördelő, főszedő) dolga, de hiszen minden szedőtől megkövetelhető, hogy a metteur-en-pages teendőit elvégezni képes legyen. Az ezzel megbízott szedő tehát, miután előre leszedte a szükségelt lapszámokat és vaksorokat, hozzáfog a tördeléshez. A kézirat kiosztásakor már följegyezte a szedők neveit az átadott kéziratok számaival együtt és most e jegyzék nyomán gyűjti egybe a kiszedett hasábokat. A tördelést a kézirat fonalán kell végezni, nehogy valami kimaradjon vagy rossz helyre kerüljön. A tördelőnek ügyelnie kell arra, hogy maga a szedés, valamint a kezdő sorok behúzása, a fejezetcímekek szedése és térbeosztása, egyforma és következetes legyen, a fattyúsorok elhárítására s a jegyzetek helyes elhelyezésére ügyelnie kell. A kolumnák

hossza mindig pontosan egyforma legyen. Az ívjelek (signaturák) fölrakását nem szabad elfelejteni.

A kilövés. Kilövésnek a kolumnák olyatén kirakását nevezzük a formadeszkára vagy zárólapra, hogy az ív lenyomatása és összehajtása után a lapok kellő sorrendben következzenek egymás után.

A gyakorlott szedő a sűrűbben előforduló kilövési módokat már fejből tudja, de vannak igen sokan, a kik ennek megtanulására közöny vagy hanyagság folytán gondot nem fordítottak, és ennél fogva minden oly esetben, midőn kilövést kellene végezniök, a legnagyobb zavarba jutnak. Növeli e zavart, hogy félve a kigúnyoltatástól, legtöbbnyire nem is merik bevallani tudatlanságukat, és inkább hibásan lövik ki a formát, semhogy tapasztaltabb társukat megkérdezzék, sőt azt is restelik, hogy a rendelkezésre álló számos útmutató könyv közül, melyekben minden kilövési mód közölve van, valamelyikbe betekintsenek. Hogy aztán a helytelen kilövés folytán vannak csak igazán kitéve a gúnynak és kellemetlenségnek, az természetes.

Pedig a helyes kilövést megtanulni fölötte könnyű. Csak bizonyos, a kilövésre nézve mindenkor érvényes, változhatatlan axiomákat kell mindig szem előtt tartanunk, mint például azt, hogy az ív első oldala, a melynél a kilövést kezdjük, mindig a bal-kéznél legyen (a zsidó és más keleti nyelveknél, melyeknek írása jobbról balra foly, ez természetesen megfordítva van), továbbá hogy két egymás mellett álló oldal száma összeadva, mindig egygyel több számot kell hogy eredményezzen, mint a hány oldala van az ívnek. Csak e két dolognak megjegyzése is biztossá teszi a kilövést és megment a bizonytalanság és kapkodástól.

A számtalan elméleti mód mellett, melylyel szakkönyvekben és szaklapokban találkozunk, még gyakorlatilag is könnyen megtanulhatjuk és minden idegen segítség nélkül helyesen végezhetjük a kilövést oly módon, hogy egy ív papírt összehajtunk úgy, a hogy a nyomtatandó ív lesz összehajtandó, ezen összehajtott ív minden lapjára fölírjuk az illető lapszámot, aztán fölbontva az ívet, a fölírt számok szerint, de *megfordított rendben*, rakjuk ki a kolumnákat. Midőn ez megtörtént, ovatosságból még ráborítjuk az ívet a kirakott formára, s ha az ív és a szedésnek azonos kolumnaszámai egymásra esnek, akkor nyugodtak lehetünk a helyes kilövés iránt.

A tisztogatás. Tisztogatásnak (Aufräumen) a kinyomott formáknak egyes alkatrészeire való szétbontását és ez alkatrészeknek a magok helyére való visszaosztását nevezzük. E munkálathoz nagy gondosság és lelkiismeretesség igényeltetik.

A kinyomott könyvek formáit úgy tisztogatjuk föl, hogy a lapszámokat, vaksorokat, címeket, s mindazt, a mi nem a folyó betűhöz tartozik, kiszedjük; a mit a munka további folyamában még fölhasználhatunk, azt félreteszszük, a mit nem használhatunk, azt helyre osztjuk, a megmaradt folyó szedést pedig kiadjuk a darab-szedőknek, elosztás végett. Ha a munka már be van fejezve, s a folyó szedés betűire sincs szükség, akkor mindent helyre osztunk, a folyó szedés kivételével, melyet egyenlő hosszúságú darabokká alakítunk, s azokat kikötve papírba burkoljuk s tartalékba a betűraktárban elhelyezzük.

Accidenziák föltisztogatásánál még nagyobb gondosság igényeltetik. Nagy lelkiismeretességgel kell

elkülöníteni a betűfajokat, zárulékokat, körzeteket, díszítményeket s a vonalak mindenféle fajtáit, és mindent a legpedánsabb gondossággal a maga helyére rakni. A tisztogatásnál való hanyagság, a mellett, hogy mérhetetlen károkat okoz a nyomdának, keservesen megboszulja magát a szedésnél, a korrekturáknál és revízióknál, azért a föltisztogató szedőnek nemcsak a lelkiismeretesség és gondosság már említett erényeivel kell a legnagyobb mértékben bírnia, hanem alaposan ismernie kell a nyomda fölszerelését és anyagát is.

Accidenziák. Hogy a szedőnek mi mindenben kell jártasnak lennie, ha az «accidenz-szedő» elnevezést méltán ki akarja érdemelni, azt itt e szűkre szabott cikk keretében el se lehetne sorolni. Száz meg százszor el lett mondva szakkönyvekben és szaklapokban, hogy az accidenz-szedő miként igyekezzék magát szakmájában kiképezni, de kimerítve e tárgy nem lett, mert az kimeríthetetlen. Itt is többet ér minden szürke teoriánál a praxis, és a törekvő szedő az elmélet figyelembe vétele mellett főleg ezt igyekezzék elsajátítani. A gyakorlatot pedig nemcsak a nyomdában, a szekrény mellett lehet megszerezni, hanem künn az életben: az utcán, nyilvános helyiségekben, a hirdetési oszlopoknál, a könyvkereskedők kirakataiban, a könyvtárakban. De a könyvek közül nemcsak a regényeket kell falni, hanem minden könyvnek a kiállítását tanulmányozni kell; tanulmányozni azoknak fő- és mellékcímeit, fejezetcímeit, korrekt keresztülvitelét; még a rosszul csinált munkából is tanulságot kell meríteni, azt tudniillik, *hogyan nem kell dolgozni.* Erre persze szükséges, hogy önálló ítélőképességgel bírjunk, melyet szintén csak tanulmány és

gyakorlat útján szerezhethetünk meg; mert csak az tud jól dolgozni, a ki megítélni képes: mi a jó, mi a rossz munka. Ezen ítélőképesség nélkül munkája sohasem lesz öntudatos: ha véletlenül egy-egy sikerült munkát produkál, abban ép oly kevés érdeme van, mint ahogy nem róható föl neki bűnül, ha máskor meg munkája nem sikerült.

Egészségügyi dolgok. Az étkezést a nyomdában egyáltalán, a munkaidő alatt pedig különösen kárhoztatandónak tartom. Kárhoztatandónak a munka zavartalan folyama érdekében, de főleg és különösen egészségi szempontból. Tekintettel a nálunk dívó polgári életmódra, a hol az étrend reggelire, ebédre és vacsorára van fölosztva, teljesen fölöslegesnek és az egészségre károsnak tartom a munka közben való étkezést; fölöslegesnek a mostani kilencz órai munkaidő mellett és károsnak a rendszeres életmód érdekéből; de a nyomda porral és egészségtelen párakkal telt légkörében a piszkos és ólomporos kézből való evést, *egyenesen saját egészségünk ellen elkövetett bűnös merényletnek tartom!*

Ugyancsak egészségük érdekében ajánlom pályatársaimnak, hogy sohase távozzanak a nyomdából étkezésre, pihenésre, szórakozásra úgy, hogy kezöket gondosan tisztára ne mossák. Ne sajnálják a szappant, tartsanak egy kis lószőr-gombolyagot, melylyel kezöket alaposan megtisztogassák, mert a szedéstől, osztástól, korrigálástól az oda ragadt ólompor, festék, olaj, terpentín, lúg, s más efféle ártalmas anyagok, mindmegannyi gyilkolója egészségünknek, melyek a kézről részint a likacsokon, részint evés által jutnak a testbe, ha mindannyiszor idején és kellő gonddal el nem távolítjuk. Az egészség pedig legdrágább kincse az embernek, de

különösen a munkás embernek, melyet ha elveszít, maga is veszve van.

Végére jutottam cikkemnek. Jól tudom, hogy a különböző dolgok, miket benne felöleltem, valamint még számos más föl nem említett és tárgyalásra méltó dolgok koránt sincsenek még kimerítve, mert hiszen a nyomdászat tág mezején virágzó bármely ágnek tárgyalására köteteket lehetne írni, anélkül hogy azok kimerítették. Szerény dolgozatom tehát nem lép, nem is léphet föl a kimerítő oktatás igényével; egyes fejezetei eszmetöredékek csupán az illető tárgyakról — mindazonáltal hiszem, hogy a ki az elmondottakat híven szem előtt tartja és követi, az nemcsak elmondhatja magáról, hogy «jó szedő», de pályatársai és előljárói is annak fogják elismerni.

Bendtner József.